

A NEMZETBIZTONSÁGI FELSŐOKTATÁS KÉPZÉSEINEK KÜLFÖLDI MODELLJEI

1. Bevezetés

Szinte minden, a nemzetbiztonsági szolgálatainak hatékonyságát szem előtt tartó ország kiemelt figyelmet fordít állományának képzésére, és utánpótlásának biztosítására. Ezek formái rendkívül sokrétűek, amelyek egyrészt felölelik a zárt belső szakmai képzéseket, másrészt jelen lehetnek a felsőoktatás akkreditált nemzetbiztonsági irányultságú képzései, valamint a külső szférában megvalósításra kerülő továbbképzési elemek is. Jelen tanulmány a nemzetbiztonság (felső)oktatás területeinek nemzetközi szinten általánosan látható néhány modelljét mutatja be.

A 20. század első felére visszatekintve a titkosszolgálatok mögött gyakran fellelhetjük az állományuk felkészítésére kialakított speciális kiképzési intézményeket, hírszerző, illetve elhárító szakmai tanfolyamokat, „kémiskolákat”, majd a század közepétől a szervezetek már az erre szakosodott képzési formák, vagyis a felsőoktatás felé fordultak. Utóbbi jelentősége a titkosszolgálati feladatokat támogató tudósok megszólítása és a másik fél ellen kémkedésre rábírható személyek megnyerése terén is látható volt. Talán a legismertebb nemzetközi példaként gondolhatunk a Cambridge-i ötök tagjaira, akik a 20. század derekán a Szovjetunióhoz kémkedtek, de a sajátos viszony a nyugati demokráciákban sem volt botrányoktól mentes. Az 1950-60-as években például a CIA az amerikai egyetemeken kívánta burkoltan elősegíteni hidegháborús ideológiájának támogatását¹, amely hosszú évekig rányomta bélyegét az egyetemi kapcsolatokra és képzési lehetőségekre. A keleti blokk országaiban ezzel szemben a politikai berendezkedéshez igazodva a kiemelt és egyben rendkívül zártan kezelt állambiztonsági terület a katonai és belügyi felsőoktatási keretek között alakította ki a saját hírszerzésének, illetve elhárításának szakismereteit oktató „állambiztonsági” képzést.

Századunk elejére a titkosszolgálatok számos új kihívással szembesültek, amelyek hatékony válaszokat igényeltek szervezetrendszeiktől. A biztonsági és a technológiai környezetben végbement változások a nemzetbiztonsági szolgálatok képzési igényeit is átfomálták, ahol az egyetemeken egyrészt az aktuális ismeretek oktatásának helyszínét, másrészt a fiatal generációkból álló humán erőforrás utánpótlásának lehetőségét jelentették. A hagyományosan elérhető társadalomtudományi- és műszaki tudományterületek biztosította irányok (pl. jogi, mérnöki területek) mellett ugyanakkor a speciális képzési igények is felerősödtek (pl. informatikusok). A témakörrel foglalkozó nemzetközi szakirodalomból jól látható, hogy a nemzetbiztonsági képzési irányok között kiemelt figyelmet fordítottak a lehetséges célországok nyelveinek képzésére, de itt említendők a kiberbiztonság speciális szakemberei utánpótlásának különböző formái. Ugyanakkor változatlanul jelen voltak a nemzetbiztonság hagyományos szakmai ismereteit

¹ Ld. Tony Vellela: *New voices, Student political activism in the '80s and '90s*. South End Press. Boston, 1988. 279. o.

és a biztonságpolitika egyre szélesebb körben értelmezhető területeit lefedő felsőoktatási képzések iránti igények.

2. Az intézményi modellek

A nemzetbiztonsági ágazat felsőoktatási szintű képzési formái sokféleképpen² csoportosíthatók. Ehhez kíván csatlakozni a témakör feldolgozását segítve az alábbi kettős felosztás, amely szerint a nemzetbiztonsági képzések alapvető formái:

1. Az adott államok nemzetbiztonsági szolgálatait által létrehozott, illetve támogatott, a nemzetbiztonsági hagyományos ismereteit is oktató zárt képzési és beiskolázási környezetet biztosító modell, amely intézményi háttérét tekintve további két irányra bontható, és megvalósulhat
 - a. önálló intézményi formában (pl. nemzeti hírszerző akadémiák).
 - b. rendvédelmi, illetve katonai felsőoktatás részeként (akkreditált szakok, amelyek intézményi háttére azonban teljességgel nem különül el).
2. A nemzetbiztonsághoz kapcsolódó témaköröket oktató, nyíltan elérhető egyetemi szakok, amelyek nemzetbiztonsági szolgálatok általi támogatása részleges.

Az európai országok viszonylatában több ország gyakorlata is megemlíthető. A nemzetközi szakirodalmak alapján közismertnek számít például a román felsőoktatásban akkreditált, Román Hírszerző Szolgálat (Serviciul Român de Informații SRI) által működtetett Mihai Viteazul Nemzeti Hírszerzési Akadémia, ahol többek között a nemzetbiztonság munkatársainak, alkalmazottainak képzését biztosítják.³ Hivatalos oldaluk szerint különleges státuszú katonai felsőoktatási intézmény, amely számos tudományos kutatási és oktatási programban érintett. Mint az akadémia rektora megfogalmazza az intézmény tudományos kutatási tevékenysége elsősorban a nemzeti hírszerző közösség számára gyakorlati értéket képviselő innovatív⁴ kérdésekre koncentrál. Mai elnevezését az Akadémia 2009-ben nyerte el, azonban az intézményfejlődés több mint húsz éves időszakra tekint vissza. Kiemelhető, hogy 2007-ben implementálták hazánk nemzetbiztonsági képzéseire hasonlóan a bolognai rendszer háromszintű európai felsőoktatási rendszerét. 3 éves alapképzésük mellett, 2 éves nappali tagozatos mesterképzésük a hírszerzés és a nemzetbiztonság területén biztosítja a diploma megszerzését.

Az Orosz Föderáció esetében a Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB) Akadémiája sorolható a kérdéskörhöz, amely történelmi előzményei közel száz évre vezethetők vissza. Létrehozására 1992-ben került sor, majd az oktatási és tudományos területek átalakítását, valamint az akkreditációs folyamatokat követően napjainkra az Oroszországi Szövetségi Biztonsági Szolgálat Akadémiája – mint az akadémia hivatalos oldalán megfogalmazzák – egy „nagy multidiszciplináris oktatási és tudományos központtá” vált, ahol „az oktatást kiemelkedő tudósok és hozzáértő szakemberek - akadémikusok és

² Gearon tanulmányában a nemzetbiztonság szolgálatok és az egyetemek közötti kapcsolati - intézményi modell fő kereteit keresve például egy hármas modell (covert, overt, covert-overt) ismertet, amely jelzi az együttműködés széles lehetőségeit. Vö. Liam Gearon: The counter-terrorist campus: Securitisation theory and university securitisation – Three Models, Transformation in Higher Education 2. 2017. 5-7. o.

³ Gogolák H. Csongor: A romániai titkosszolgálatokról (II.) Forrás: <https://www.e-nepujsag.ro/articles/romaniai-titkosszolgálatokról-ii> (Letöltés ideje: 2020.05.12.)

⁴ Forrás: <https://animv.ro/en/despre-noi/> (Letöltés ideje: 2020.05.24.)

tudományok doktorai, tapasztalt oktatók és kutatók – csoportja” biztosítja.⁵ Jelenleg az Akadémia többek között a felsőoktatás keretében folytat képzési tevékenységet, oktatási területei között láthatóan jelen vannak az informatikai, a nyelvi fordítói, valamint a titkosszolgálat speciális szakmai elemei. Az Operatív Képzési Intézet mellett az Akadémia szervezeti egysége a korábbi felsőoktatási műszaki karból létrehozott Kriptográfia, Kommunikáció és Információtechnológia Intézet (ICSI),⁶ amely az információbiztonság területén Oroszország vezető oktatási intézményének tekinthető. Szakmai területei között a kriptográfia, az informatika⁷ emelhető ki, továbbá szervezetében megjelennek az alkalmazott matematika, a speciális technika, az információbiztonság, vagy akár operatív-technikai oktatási és tudományos szervezeti elemek. Az orosz gyakorlat mellett több szovjet utódállamban (pl. Kazahsztán, Mongólia) is működik önálló hírszerző akadémiai intézményi forma.⁸

A másik nemzetközileg ismert intézmény Németországban működik, ahol 1955-ben hozták létre Alkotmányvédelmi Akadémiát (AfV),⁹ amely azonban szakmai továbbképzési helyként (nem felsőoktatási helyként) működik. A Szövetségi Alkotmányvédelmi Hivatalhoz (BfV)¹⁰ köthető intézmény – mint a német polgári és katonai hírszerző szolgálatok akadémija – napjainkban is hatékonyan támogatja a nemzetbiztonsági szolgálatok képzési igényeit. Mint megfogalmazza képzési profiljuk előkészítő, alap- és továbbképző tanfolyamokból, szemináriumokból és speciális kérdésekről szóló tanfolyamokból áll.¹¹

Az Egyesült Államok esetében a múlt században létrehozott FBI Akadémia¹² vált ismertté, amely azonban alapvetően rendészeti képzési központként funkcionál. 2005-ben megalakították a Nemzetbiztonsági Felsőoktatási Tanácsadó Bizottságot is, amely célja a felsőoktatás és az FBI közötti tájékoztatás, együttműködés elősegítése, tudományos kutatási területeken egyfajta nemzeti stratégiai partnerség kialakítása.¹³ Kiemelhető a CIA hírszerző-elemzői képzését biztosító Sherman Kent School is, amely az Egyesült Államokbeli terrortámadásokat követően, 2002-ben alapított „CIA Egyetem” (CIAU) részeként működik. A szakképzésként értelmezhető, speciális elemző kompetenciák köré épülő intézményben tanulók egyéb egyetemek kurzusait is igénybe vehetik, de nyelvi képzési lehetőségeket is biztosítanak nappali és részdíjs formában.¹⁴ Hasonló intézmény a Nemzeti Hírszerző Egyetem (National Intelligence University, NIU), amely az Egyesült Államok Hírszerző Közösségének (US Intelligence Community) a nemzetbiztonság és hírszerzés

⁵ Forrás: http://www.academy.fsb.ru/i_hist_8.html, https://en.wikipedia.org/wiki/FSB_Academy (Letöltés ideje: 2020.05.24.)

⁶ Институт криптографии, связи и информатики (ИКСИ - ICSI)

⁷ Forrás: <https://tinyurl.com/y7zmejyt> (Letöltés ideje: 2020.05.25.)

⁸ Vö. Bérés János (szerk.): külföldi nemzetbiztonsági szolgálatok. KNBSZ/Zrínyi Kiadó. Budapest, 2018. 215. és 218. o.

⁹ Akademie für Verfassungsschutz. Vö. <https://www.verfassungsschutz.de/de/das-bfv/akademie-fuer-verfassungsschutz> (Letöltés ideje: 2020.05.24.)

¹⁰ Vö. <https://www.verfassungsschutz.de/de/sitemap> (Letöltés ideje: 2020.05.20.)

¹¹ Az AfV oktatói azonban közreműködnek a Fachhochschule des Bundes für öffentliche Verwaltung (Szövetségi Alkalmazott Közigazgatási Tudományok Egyeteme) által nyújtott felsőbb szintű képzésben. Vö. <https://www.verfassungsschutz.de/en/about-the-bfv/akademie-fuer-verfassungsschutz-en> (Letöltés ideje: 2020.05.24.)

¹² Boda József: „Szigorúan titkos”? Nemzetbiztonsági almanach. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2016. 302. o.

¹³ National Security Higher Education Advisory Board Confirms Seven New Members FBI National Press Office (202) 324-3691, Washington, D.C. October 03, 2007.

¹⁴ Forrás: <https://www.cia.gov/offices-of-cia/intelligence-analysis/training-resources.html> (Letöltés ideje: 2020.04.20.)

területén működő felsőoktatási intézménye. A Védelmi Minisztérium által alapított intézmény kezdetben alapvetően a katonai vonatkozású hírszerző szervezeteket szolgálta ki, de napjainkban már nyitott a Hírszerző Közösség nem katonai szervezetei előtt is. Alapvetően zárt beiskolázási formájú, kizárólag megfelelő biztonsági engedéllyel rendelkező, a nemzetbiztonsági szférában dolgozók számára nyitott. A felsőoktatásban akkreditált intézmény több, a hírszerzés tudományterületeivel foglalkozó alap- (Ba) és mesterképzési (Ma) szakon kínál képzést. A NIU oktatói széles szakmai tapasztalattal és tudományos ismeretekkel rendelkeznek a hírszerzési közösség számára releváns témakörökben.¹⁵

Az Egyesült Államokban a nemzetbiztonsági témakörhöz kapcsolódó felsőoktatás viszonyok tekintetében már harminc éve sajátos kereteket hoztak létre¹⁶, előtérbe helyezve a nemzetbiztonsági szempontjából fontos idegen nyelvek képzését és a külföldi térségek tanulmányozását, nemzetbiztonsági szempontú vizsgálatát.¹⁷ A törvény alapján jöhetett létre a Nemzetbiztonsági Oktatási Program (National Security Education Program - NSEP), ösztöndíjakat biztosítva az egyetemi hallgatók számára, hogy külföldön tanuljanak az USA nemzetbiztonsága szempontjából kritikus területeken, valamint hogy a nemzetbiztonság szempontjából kritikus nyelveket és régiókat vizsgáljanak.¹⁸

Az ezredfordulót követően a nemzetbiztonsági szolgálatok által támogatott, illetve fenntartott képzési intézmények mellett a civil egyetemek is felismerték a biztonságpolitika területeinek oktatásában jelentkező lehetőségeket, ahol elsődlegesen nem a résztvevői kör, hanem az oktatott témakörök kapcsán közeledtek a nemzetbiztonság ágazatához. Nemzetközi kitekintéssel a biztonságpolitikai környezet elemzésével, az aktuális bel- és külpolitikai folyamatok értékelésével foglalkozó felsőoktatási szakok széles kínálatát láthatjuk. Ezek a felsőoktatásban akkreditált alap- és mesterszakok már az üzleti szféra számára is hasznosítható ismereteket nyújtottak (pl. üzleti hírszerzés). A változó keresletet kiszolgálva jelentek meg a biztonsági tanulmányok (security studies) posztgraduális képzési elemei, amelyek témaköreikben már szorosabban kapcsolódtak a nemzetbiztonsághoz. Példaként kiemelhetők a napjainkban is gyakori elemző-értékelő tematikájú képzések, amelyek főként a külső társadalmi, földrajzi, történelmi, gazdasági, pénzügyi, (kül)politikai folyamatok vizsgálatához nyújthatnak speciális ismereteket.

A jelenlegi európai egyetemi képzési lehetőségekre kitekintve érdemes hangsúlyozni, hogy az angolul „national security” kulcsszó alatt fellelhető képzési programok a „nemzetbiztonság”, mint titkosszolgálat hazai értelmezésénél jóval szélesebb, a biztonság komplex területeit felölelik. Ide sorolhatóak a terrorizmus elleni harc légkörében felértékelődő „belbiztonsági” képzési programok is, amelyek szintén sajátos, a nemzetbiztonsághoz köthető oktatási területet képeznek, azonban nem azonosak a titkosszolgálatok hagyományos ágazati képzéseivel. A hírszerzési jellegű képzéseket az „intelligence” fogalma mentén kereshetjük, ahol már jóval szűkebb a kínálat, illetve azok zárt(abb) formáival találkozhatunk.

¹⁵ National Intelligence University 2017–2018 Catalog NIU. Aug 2017. Retrieved 18 Sep 2017. Vö. https://ni-u.edu/wp/wp-content/uploads/2015/01/2017-18_Catalog_v.2.pdf (Letöltés ideje: 2020.05.31.)

¹⁶ 1991. évi Nemzetbiztonsági oktatási törvény - National Security Education Act of 1991 (NSEA)

¹⁷ William C. Spracher: The Faculty of The Graduate School of Education and Human Development of The George Washington University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Education, Dissertation, August 31, 2009. 8. és 48. o.

¹⁸ Vö. <https://www.nsep.gov/content/results> (Letöltés ideje: 2020.04.26.)

Az évtizedek alatt folyamatosan formálódtak a nemzetbiztonsági (értsd: intelligencia) tudományterület elméleti ismeretei és bővültek szakirodalmi, amelyek – mint azt Spracher munkájában¹⁹ megállapítja – alapvetően a nemzetbiztonsági – hírszerző szakemberekhez és „közösséghez” kapcsolódnak, nem pedig a felsőoktatás szakirodalmához, bár azt gondolom, hogy az azóta eltelt évtized alatt ezen a téren számos előrelépés történt.

Különösen az amerikai gyakorlatot tekintve láthatjuk, hogy civil egyetemeken a képzési kínálatban megjelennek az „intelligence studies” felsőoktatási képzései, tanfolyamai, továbbképzései, egyedi jellegű programjai. A képzési programok tekintetében rendkívül szerteágazó lehetőségekkel találkozhatunk, hiszen ezek egy sajátos piaci szegmensben jöttek létre. Felismerve a nemzetbiztonsági ágazat számára releváns képzési irányokat piaci alapon működő, a biztonsággal, a hírszerzési ismeretekkel (pl. üzleti hírszerzés) és a stratégiai tanulmányokkal foglalkozó kurzusok alakultak ki. Ezek formai tekintetben a felsőoktatási keretekhez igazodnak, szigorú minőségbiztosítási követelményeket teljesítve, így megteremtve a lehetőségét a polgári életben is elismert végzettség megszerzésének. Ide sorolhatóak továbbá a nyelvképzéseket biztosító szakok, amelyek főként a hírszerzésre szakosodott szervezetek, illetve a külföldi vonatkozású információk feldolgozásában érintett szolgálatok esetében számítanak az utánpótlásuk szempontjából fontos területnek.

Mint Loch Johnson megfogalmazza könyve elején a nemzetbiztonsági hírszerzés gazdag és izgalmas kutatási terület többek között a kutatók, a politikai döntéshozók, a hírszerzési szakemberek, vagy akár egyetemi hallgatók számára.²⁰ Talán ez is alátámasztja, hogy napjainkban már számos brit, kanadai és amerikai egyetem kínál fenti témakörökben képzéseket, vizsgálva az információgyűjtés egyes módszereinek és az elemzés összetett kérdéseit. A „nemzetbiztonsági hírszerzés” (national security intelligence) amerikai képzéseire kitekintve a hallgatók a történelem, a nemzetközi tanulmányok és a politikatudományok témaköreivel ismerkednek meg, különös tekintettel a hidegháború, a vietnámi háború, a Watergate, vagy akár a 2001. szeptember 11-i események amerikai nemzetbiztonsághoz kapcsolódó jelentőségére.²¹

3. A nemzetközi szintű képzési intézmények és formák

A nemzetbiztonság, hírszerzés, információgyűjtés ismereteinek széles körű alkalmazását jól példázzák azok a nemzetközi szintű képzési intézmények, amelyek részben nyílt formában, azonban mégis elsődlegesen az állami biztonsági környezetben dolgozók ismereteinek bővítését kívánják képzéseikkel szolgálni. Ezek elsődlegesen a biztonságpolitika és terrorizmus elleni harc általános témáira irányulnak, így a teljesség nélkül érdemes lehet kiemelni az amerikai-német intézményként működő George C. Marshall Biztonsági Tanulmányok Európai Központját (George C. Marshall Center), illetve a Münchener Egyetemmel (UniBwM) közös programját.

Az egy éves „Master of Arts in International Security Studies (MISS)” elnevezésű, teljes és részidős mesterképzés az állami és a magánszektor biztonsági szakembereit célozza meg.²² A program jó példa a korábbi nemzetközi tanfolyami képzési formák

¹⁹ William C. Spracher: i.m. 3. o.

²⁰ Lock K. Johnson: National Security Intelligence. John Wiley & Sons. 2017. o.n.

²¹ Uo.

²² Forrás: <https://www.marshallcenter.org/en/academics/miss-program> (Letöltés ideje: 2020.05.10.)

továbbfejlesztésére, és a német egyetemi partnerintézménnyel való együttműködés révén a képzési előnyök egyesítésére. Ha a tanfolyami jellegű (nemzet)biztonsági témaköröket vizsgáljuk a NATO School egyes tanfolyamai (pl. Intelligence Course, OSINT) is ebbe a körbe sorolhatóak. Itt is jól látható, hogy a képzések zártságát az egyes tanfolyamok tematikája határozza meg, maga a képzési intézmény azonban nem tekinthető zártnak.

Sajátos új formát jelent az Európai Hírszerzési és Biztonsági Intézet (Institute for European Intelligence and Security - IEIS)²³, amelyet mint hivatalos oldalon közlése szerint, „gyakorlati szakemberek kis csoportja alapított Brüsszelben a 2015-ös európai biztonsági válság közepette.” Az intézet célja a hírszerzési szakma elismert szintre emelése.²⁴

4. Befejezés

Nemzetközi kitekintéssel a nemzetbiztonság felsőoktatási képzései, azok belső tartalma, és megcélzott hallgatói állomány miatt mindenképpen a nemzetbiztonsági szféra és az adott egyetem szoros együttműködését igénylik. Mindez azonban további sajátos kérdéseket is felvet, hiszen az együttműködés révén a zártan tekinthető nemzetbiztonság, valamint a tudományos szabadságot biztosítani hivatott egyetemi lét találkozik.

A nemzetbiztonsági képzések felsőoktatásban történő megjelenítésének szándéka már önmagában is jelentős nyitásként értelmezhető. Annak ellenére, hogy számos országban a hírszerzéssel foglalkozó szakemberek nem kötelezettek például egyetemi végzettség megszerzésére, a hírszerzés-nemzetbiztonság témaköreit oktató „szakmai” képzési központok mégis a felsőoktatási rendszer követelményeinek való megfelelés felé mozdultak el. A nemzetbiztonsági felsőoktatást jellemző sajátosságokból talán a legelterjedt szempont a zárt képzési forma, amely megfelelő módon kialakítva hatékonyan biztosíthatja a speciális szakmai ismeretek oktatását. Mindez azonban korlátként is értelmezhető, hiszen a struktúra nem megfelelő kialakítása esetén az elzárkózás révén az oktatás fejlődése, az új eredmények becsatornázása is hátrányt szenvedhet. Példaként említhetők a kutatásokba való bekapcsolódás nehézsége. Ennek ellensúlyozására és talán a felsőoktatási követelményeknek való megfelelés érdekében az önálló intézményi formáknál jól látható módon teret nyertek a sajátos szempontoknak megfelelő kutatási programok, a külső partnerségek, illetve tematikus továbbképzési elemek.

További sajátosság, hogy habár a nemzetbiztonsági felsőoktatási formák szakirányú végzettséget és civil életben is elismert diplomát adnak, valamint a felsőoktatási akkreditáció révén biztosított az elszámoltathatóság és a minőség, ugyanakkor ezeknek a képzéseknek elsődlegesen a korlátozottan tekinthető „felvevőpiac” szakmai elvárásainak kell megfelelnie.

A megállapítást támasztja alá, hogy az önálló hírszerző-nemzetbiztonsági akadémiák, képzési intézmények szakmailag alapvetően a nemzetbiztonsági szervezetekhez, irányító minisztériumokhoz kapcsolódnak. Ezek elsősorban a szféra, valamint a képzések belső tartalmának zártságát és az állomány védelmének sajátos szempontjait jelzik.

Hogy mennyi is a nyíltan vagy zártan továbbadható ismeret aránya, nehéz megmondani. Az azonban bizonyos, hogy a szolgálatok számára szükséges információ és tudás jelentős része ma a „külső” környezetben rendelkezésre áll.

²³ Vö. <https://academy.ieis.eu/> (letöltés ideje:2020.05.10.)

²⁴ Uo.

A nemzetbiztonsági képzések belső tartalma kapcsán az érdeklődőnek Spracher munkáját érdemes áttekinteni, aki interjúkat folytatott a témakör neves képviselőivel. Interjúi rávilágítanak a nemzetbiztonsági felsőoktatás összetettségére, a szakmai és a formális képzés találkozására, valamint a témák sokoldalúságára, amelyek egyes részeiben – pl. az információgyűjtés területeinek oktatása – a szakmai tapasztalat nélkülözhetetlen. Mint leírja, arra a kérdésre, hogy kinek kell tanítania az nemzetbiztonsági tanulmányok kurzusait, a válaszadók kivétel nélkül a tudós-gyakorló szakember kombinációját jelölték meg, ahol a probléma az elegendő képzett oktató megtalálása.